

Oni što odlaze iz Omelasa

Varijacija na temu Vilijama Džejmsa

Ursula K. Le Guin

1973, 1975.

Sadržaj

Oni što odlaze iz Omelasa	3
Pogovor	8
Izlazak: jedno viđenje	12

Oni što odlaze iz Omelasa

(sa *Pogovorom* iz 2016)

Središnja ideja ovog psihomita, žrtveno jagnje, pojavljuje se u romanu *Braća Karamazovi* Dostojevskog i nekoliko ljudi pitalo me je, prilično sumnjičavo, zbog čega sam je pripisala Vilijamu Džejsmu. Istina je da nisam bila u stanju da ponovo pročitam Dostojevskog, još od svoje dvadeset pete godine, koliko god da sam ga volela, i da sam prosto zaboravila da je upotrebio tu ideju. Ali kada sam naišla na nju u Džejsmovom predavanju „Moralni filozof i moralni život“¹, bilo je to sa šokom prepoznavanja. Evo kako to kaže Džejsm:

„... Ili, ako bi nam se ponudila hipoteza o svetu koji nadilazi utopije gospode Furijske, Belamija i Morisa, po kojoj bi milioni ljudi bili trajno srećni pod jednim prostim uslovom, da jedna izgubljena duša mora voditi život samotnog mučeništva, na najudaljenijoj ivici stvari, šta bi nas drugo moglo smesta obuzeti, iako bi se u nama pojavio poriv da zgrabimo sreću koja nam se tako nudi, osim jasnog i snažnog osećanja koliko bi gnusno bilo uživanje u takvoj sreći kada bi se svesno prihvatila kao plod takve pogodbe?“

Dilema američke savesti nije se mogla bolje izraziti. Dostojevski je bio veliki umetnik, i veoma radikalan, ali njegov rani socijalni radikalizam se izokrenuo i od njega napravio žestokog reaktivara. Opet, Amerikanac Džejsm, koji deluje tako blago, tako naivno džentlmenski – pogledajte kako govori o „nama“, pošto polazi od toga da su svi njegovi čitaoci poštteni kao i on sam! – bio je, ostao i ostaje istinski radikalan mislilac.

Odmah posle pasusa o „izgubljenoj duši“ on nastavlja:

„Sve uzvišenije, prodornije ideje su revolucionarne. One se daleko manje predstavljaju prerusene u dejstvo prethodnih iskustava, nego kao verovatni uzroci budućeg iskustva, kao faktori kojima okolina i nauk koji su nam do tada prenosili moraju naučiti da se povinuju.“

Primena te dve rečenice na ovu priču, na naučnu fantastiku i na sva razmišljanja o budućnosti, sasvim je neposredna. Ideali poput „verovatnih uzroka budućih iskustava“ – kakvo prefinjeno i uzbudljivo zapažanje!

Nisam, naravno, pročitala Džejsma i odmah sela i rekla: sada ću da napišem priču o toj „izgubljenoj duši“. To retko kada ide tako prosto. Sela sam i počela da pišem prosto zato što mi se tako prohtelo, bez ičega na umu osim reči „Omelas“. Ona potiče od saobraćajnog znaka za Salem (Oregon) pročitano unazad. Zar vi ne čitate saobraćajne znake unazad? POTS. IROPSU aced. Oksicnarf Nas... Salem jednako *šalem* (shalem, shalom), jednako *salaam*, jednako mir. Melas. O, melas, Omelas. *Homme hélas*.²

¹ William James, „The Moral Philosopher and the Moral Life“ (1891), *The Will to Believe and other Essays in Popular Philosophy*, 1896.

² Deo stiha „Hélas! toujours un homme, hélas! (Avaj! uvek čovek, avaj!)“, iz poeme *Avgustovska noć* Alfreda de Misa (Alfred de Musset, *La nuit d'août*, 1836); izgovara se „om-elas“.

„Odakle dobijate ideje, gđo Le Gvin?“ Od zaboravljanja Dostojevskog i čitanja putokaza unazad, razume se. Odakle drugde?

Uz zvuk zvona koji je terao laste u visine, Praznik leta stigao je u grad Omelas, čije se blistave kule uzdižu kraj mora. Užad na brodovima u luci iskrila se od barjaka. Po ulicama, između kuća crvenih krovova i ofarbanih zidova, između starih vrtova obraslih mahovinom i duž avenija s drvoredima, pokraj velikih parkova i javnih zdanja, kretale su se povorke. Neke su bile dostojanstvene: starci u dugim, krutim, ljubičastim i sivim odorama, ozbiljni majstori zanatlije, tihe, vesele žene koje su nosile bebe u naručjima i ćeretale u hodu. Po drugim ulicama muzika je tukla brže, uz titranje gongova i doboša, a ljudi su plesali, cela povorka bila je jedan veliki ples. Deca su se jurila oko kolone, a njihova prodorna cika dizala se nad muzikom i pesmom poput izukrštanog leta lasta. Sve povorke vijugale su prema severnoj strani grada, gde su na prostranoj, vodoplavnoj livadi, zvanj Zelene poljane, momci i devojke, goli na blistavom vazduhu, stopala i članaka umazanih blatom, dugih, vitkih ruku, zagrevali nemirne konje pred trku. Konji nisu nosili nikakvu opremu osim ulara bez žvala. Grive su im bile podvezane srebrnim, zlatnim i zelenim trakama. Frktali su, propinjali se i šepurili jedni pred drugima; bili su izuzetno uzbuđeni; konj je jedina životinja koja je prihvatila naše ceremonije kao sopstvene. Daleko prema severu i zapadu uzdizale su se planine koje su napola okruživale Omelas u njegovom zalivu. Jutro je bilo toliko vedro da je sneg, koji je i dalje okrunjivao Osamnaest vrhova, plamteo belo-zlatnom vatrom preko dugačkog poteza osunčanog vazduha, pod tamnom plaveti neba. Bilo je tek toliko vetra da natera barjake koji su obeležavali trkalište da povremeno zalepršaju i zatrepere. U tišini prostranih zelenih livada mogla se čuti muzika koja je vijugala kroz ulice grada, čas jača, čas slabija, ali uvek sve bliža, vesela, blaga slast vazduha, koja bi s vremena na vreme zatitrala, a onda se prikupila i grunula u silnu, radosnu zvonjavu.

Radost! Kako pričati o radosti? Kako opisati građane Omelasa?

Nisu to bili neki prosti ljudi, razumete, iako su bili srećni. Ali mi više ne izgovaramo često reči bodrenja. Svi osmesi su zastareli. Pred takvim opisom, skloni smo da načinimo određene pretpostavke. Pred takvim opisom, prva sledeća stvar koju pokušavamo da pronademo jeste kralj koji jaše veličanstvenog pastuva, okružen svojim plemenitim vitezovima ili možda sedi u zlatnoj nosiljki koju nose robovi snažnih mišica. Ali nije bilo nikakvog kralja. Nisu koristili mačeve ili držali robove. Nisu bili varvari. Ne znam pravila i zakone njihovog društva, ali pretpostavljam da ih je bilo izuzetno malo. Kao što su mogli da žive bez monarhije i robovlasništva, tako su mogli i bez berze, reklama, tajne policije i Bombe. Ipak, ponavljam, nije to bio neki prost svet, nije bila reč o ljupkim pastirima, plemenitim divljacima, bezličnim žiteljima utopije. Nisu bili ništa manje složeni od nas. Problem je u toj našoj lošoj navici, koju podstiču sitničavi i blazirani ljudi, da sreću smatramo za nešto prilično glupavo. Samo je bol intelektualan, samo je zlo zanimljivo. U tome se sastoji izdaja umetnika: odbijanje priznavanja banalnosti zla i strašne dosade patnje. Ako ih ne možeš zgaziti, pridruži im se. Ako nešto boli, ponovi to. Ali slaviti očajanje znači osuditi uživanje; prigrliti nasilje znači ispustiti sve ostalo. Gotovo da smo izgubili taj dar: nismo više u stanju da opišemo srećnog čoveka, niti da slavimo radost. Kako da vam pričam o ljudima Omelasa? Nisu bili naivna i srećna deca – iako su njihova deca zapravo bila srećna. Bili su zreli, inteligentni, strasni odrasli ljudi, čiji životi nisu bili nimalo bedni. O čuda! Ali volela bih da to još bolje opišem. Volela bih da mogu da vas ubedim. Omelas u mojim rečima zvuči kao grad iz bajke, nekad davno i negde daleko, bilo jednom. Možda bi najbolje bilo da ga zamislite prema sopstvenoj mašti, ako će vam ga to lakše dočarati, jer ja sigurno ne mogu da ugodim svakome. Na primer, šta je sa tehnologijom? Mislim da nema kola i helikoptera po ulicama i iznad njih; to sledi iz činjenice da su žitelji Omelasa srećni. Sreća počiva na ispravnom razlučivanju onoga što je neophodno, onoga što nije ni neophodno ni pogubno, i onoga što je pogubno. Međutim, u srednjoj kategoriji

– u onome što nije ni neophodno ni pogubno, u koju spadaju udobnost, luksuz, izobilje – mogli bi vrlo lako da imaju centralno grejanje, metro, mašine za pranje veša, kao i sve vrste čudesnih naprava koje kod nas još nisu izmišljene: lebdeće izvore svetlosti, energiju bez goriva, lek za običnu prehladu. Ili bi mogli da nemaju ništa od toga: nije bitno. Kako vam drago. Ja sam sklona tome da mislim kako su ljudi iz gradića s oba kraja obale dolazili u Omelas u danima pre praznika vrlo brzim malim vozovima i tramvajima na sprat, i da je železnička stanica u Omelasu zapravo najlepše zdanje u gradu, iako prostije od veličanstvene Zelene pijace. Ali plašim se da će čak i sa vozovima nekima od vas Omelas izgledati suviše idilično. Osmesi, zvona, parade, konji, bljah. Kad je već tako, molim dodajte i orgije. Ako bi orgije mogle da pomognu, ne oklevajte. Samo molim vas preskočite hramove iz kojih će izlaziti divni goli sveštenici i sveštenice, već napola u ekstazi i spremni da se spare sa svakim muškarcem ili ženom, ljubavnikom ili strancem koji poželi da se sjedini s dubokim božanstvom krvi, iako mi je to prvo palo na pamet. Ali zaista bi bilo bolje kada u Omelasu ne bi bilo nikakvih hramova – ili makar ne hramova sa osobljem. Vera da, sveštenici ne. Prekrasne, nage osobe svakako mogu prosto šetati okolo i nuditi se poput božanskih suflea, da zadovolje glad ispošćenih i damare puti. Neka se i one pridruže povorci. Neka daire tuku nad snošajima, neka gongovi odzvanjaju u slavu žudnje i – nimalo nebitno – neka decu začetu u tim ritualima uživanja svi vole i paze. Jedna stvar za koju znam da je u Omelasu nema jeste osećanje krivice. Ali čega bi trebalo da bude? Najpre sam pomislila da tamo nema droga, ali to je čistunstvo. Za one kojima se to dopada, slaba, uporna slast *druze* („drooz“) može da zamiriše gradskim prolazima, *druze* koja umu i udovima donosi veliku lakoću i sjaj, a zatim, posle nekoliko sati pospane malaksalosti, i predivne vizije same misterije i najdubljeg smisla Univerzuma, i koja usto podstiče i uživanje u polnom odnosu do tačke koja se ne može ni zamisliti, a da pri tom ne stvara zavisnost. Za skromnije ukuse, mislim da bi moralo biti piva. Ali šta još, šta još čini grad radosti? Osećaj pobeđe, svakako, svetkovina hrabrosti. Ali kao što smo mogli bez sveštenstva, tako možemo proći i bez vojnika. Radost zbog uspeha u klanju nije ona prava radost; to ne dolazi u obzir, to je nešto strašno i trivijalno. Bezgranično i velikodušno zadovoljstvo, plemenito osećanje trijumfa, ali ne nad nekim spoljnim neprijateljem već u zajedništvu s onim što je u dušama svih ljudi, odasvud, najbolje i najlepše, uživanje u sjaju svetskog leta: to je ono što nadima srca ljudi iz Omelasa, a pobeđa koju slave jeste ona samog života. Stvarno ne mislim da ima mnogo onih kojima je potrebno da uzimaju *druzu*.

Do sada je većina povorki stigla do Zelenih poljana. Divni miris jela širi se iz crvenih i plavih šatri prodavaca. Lica male dece su prijatno musava; u dobroćudnu sedu bradu nekog čoveka uplelo se par mrvica bogatog peciva. Mladići i devojke uzjahali su konje i počinju da se okupljaju za trku oko startne linije. Neka starica, niska, debela i nasmejana, dodaje cveće iz kotarice, a visoki mladići nose njene cvetove u sjajnoj kosi. Neko dete od devet ili deset godina sedi na ivici gomile, samo, i svira frulu. Ljudi se zaustavljaju da ga poslušaju, smeše se, ali mu ne govore ništa, jer ono ne prestaje da svira i ne vidi ih; njegove tamne oči potpuno su obuzete slatkom, tananom čarolijom melodije.

Ono završava i lagano spušta ruke u kojima drži drvenu frulu.

I kao da je ta mala, privatna tišina bila signal, odjednom se zaori truba iz paviljona u blizini trkališta; zapovednička, melanholična, prodorna. Konji se propinju na vitke noge, a neki njište u znak odgovora. Treznih lica, mladi jahači glade vratove konja i umiruju ih, šapuću: „Tiho, tiho, tako, lepoto moja, nado moja...“ Počinju da se ređaju duž startne linije. Gomila oko trkališta liči na polje trave i cveća na vetru. Praznik leta je počeo.

Da li sada verujete? Da li prihvatate praznik, grad, radost? Ne? Onda mi dopustite da opišem još jednu stvar.

U podrumu jednog prekrasnog javnog zdanja Omelasa, ili možda pod jednim od njegovih prostranih privatnih domova, nalazi se jedna odaja. Ima samo jedna zaključana vrata i nema prozora. Nešto svetlosti prašnjavo sipi kroz pukotine u daskama, posredno, s prozora opletenog paučinom negde na drugom kraju podruma. U jednom uglu male odaje nekoliko metli za brisanje poda, s krutim, skorenim, smrdljivim vrhovima, stoji pored zarđale kofe. Pod je sama prljavština, malo vlažna na dodir, kao što je to obično slučaj s podrumskom prljavštinom. Odaja je duga otprilike tri koraka, a široka dva: obična ostava za metle ili stara prostorija za držanje alata. U odaji sedi jedno dete. Moglo bi biti dečak ili devojčica. Izgleda kao da ima šest godina, ali u stvari ima skoro deset. Maloumno je. Možda je rođeno defektno ili je postalo imbecilno od straha, neuhranjenosti i nebrige. Čačka nos i povremeno neodređeno zapetlja po nožnim prstima ili polnim organima dok sedi pogrbljeno u uglu najdaljem od kofe i dve metle za brisanje poda. Plaši se tih motki. Smatra ih užasnim. Zatvara oči, ali zna da motke i dalje stoje tamo; a vrata su zaključana i niko neće doći. Vrata su uvek zaključana; niko tamo ne dolazi, osim što ponekad – dete nema predstavu o vremenu ili periodima – vrata strašno zaškripe i otvore se, i neka osoba ili više njih stoji tamo. Jedna od njih možda priđe i šutne dete da ga natera da ustane. Drugi nikada ne prilaze, već samo zure u njega, zgroženim, zgađenim pogledom. Činija za hranu i vrč za vodu žurno se pune, vrata zaključavaju, oči nestaju. Ljudi na vratima nikada ništa ne kažu, ali dete, koje nije oduvek živelo u prostoriji za držanje alata i još može da se priseti sunčevog svetla i majčinog glasa, ponekad progovara: „Biću dobro dete“, kaže. „Molim vas, pustite me napolje. Biću dobro dete!“ Oni nikada ne odgovaraju. Dete je ranije noću vrištalo za pomoć i mnogo plakalo, ali sada ispušta samo neku vrstu cviljenja – „eh-haa, eh-haa“ – i progovara sve ređe. Toliko je mršavo da nema listove na nogama; trbuh mu je ispupčen; preživljava od pola činije kukuruzne kaše i masti dnevno. Golo je. Butine i stražnjica su mu masa zagnojenih čireva, jer neprekidno sedi u sopstvenom izmetu.

Svi znaju da je ono tu, svi žitelji Omelasa. Neki su išli da ga vide, dok se drugi prosto zadovoljavaju time što znaju da je tu. Svi znaju da ono mora biti tu. Neki shvataju zbog čega, a neki ne, ali svima je jasno da njihova sreća, lepota njihovog grada, nežnost njihovih prijateljstava, zdravlje njihove dece, mudrost njihovih naučnika, veština njihovih zanatlija, čak i njihove obilne letine i lepo vreme njihovog podneblja u potpunosti zavise od grozne patnje tog deteta.

To se obično objašnjava deci između njihove osme i dvanaeste godine, čim se pokaže da su u stanju da shvate; većina onih koji dolaze da vide dete su mladi ljudi, iako se prilično često dešava da i neka odrasla osoba ode tamo, ili se vrati, da pogleda dete. Bez obzira koliko im je sve dobro objašnjeno, ti mladi posmatrači su uvek zgroženi i zgađeni tim prizorom. Osećaju gađenje za koje su mislili da su ga prevazišli. Osećaju ogorčenje, bes, nemoć, i pored svih objašnjenja. Voleli bi da učine nešto za dete. Ali ne mogu da učine ništa. Ako bi dete izveli na sunce iz tog groznog mesta, ako bi ga oprali, nahranili i uputili mu neku reč utehe, to bi zaista bilo nešto dobro; ali ako bi to učinili, sav napredak, lepota i draži Omelasa povukli bi se i bili uništeni. Takvi su uslovi. Zameniti svu dobrotu i blaženstvo svakog života u Omelasu za to pojedinačno, malo poboljšanje: odbaciti sreću hiljada radi sreće jednog: to bi zaista značilo dopustiti da se osećanje krivice uvuče među gradske zidine.

Uslovi su strogi i apsolutni; detetu se čak ne sme uputiti ni ljubazna reč.

Često se mladi ljudi vraćaju kući u suzama, ili u besu bez suza, pošto su videli dete i suočili se s tim strašnim paradoksom. Možda će premišljati nad tim nedeljama ili godinama. Ali kako vreme prolazi, počinju da shvataju da čak i kada bi mogli da puste dete, ono ne bi dobilo mnogo od svoje slobode: nešto neodređenog zadovoljstva zbog topline i hrane, svakako, ali malo šta drugo. Previše je poniženo i maloumno da bi spoznalo bilo kakvo pravo zadovoljstvo. Previše dugo se plašilo da bi se ikada moglo osloboditi straha. Navike su mu previše proste da bi odgo-

varalo na ljudsko postupanje. Zaista, posle toliko vremena sigurno bi bilo očajno bez zidova koji će ga štiti, tame za svoje oči i sopstvenog izmeta u kojem će sedeti. Njihove suze zbog gorke nepravde suše se kada počnu da uviđaju strašnu pravdu stvarnosti i da je prihvataju. Možda su upravo njihove suze i bes, iskušenja njihove velikodušnosti i njihovo prihvatanje bespomoćnosti pravi izvor sjaja njihovih života. Nema isprazne, neodgovorne sreće. Znaju da, kao i to dete, nisu slobodni. Znaju za saosećanje. Postojanje tog deteta i njihova svest o njegovom postojanju, omogućavaju plemenitost njihove arhitekture, dirljivost njihove muzike, dubinu njihove nauke. Zbog tog deteta su i toliko nežni prema drugoj deci. Znaju da kada onaj jadničak ne bi tamo slio u mraku, ono drugo dete, svirač na fruli, ne bi moglo da svira veselu muziku, dok se prelepi mladi jahači nižu za trku u sunčevom sjaju prvog letnjeg jutra.

Da li sada verujete u njih? Da li sada uverljiviji? Ali postoji još jedna stvar koju treba reći, a ona je sasvim neverovatna.

Ponekad se neko od devojaka i mladića koji odu da vide dete ne vraća kući da plače ili besni, u stvari, uopšte se ne vraća kući. Ponekad se i neki muškarac ili žena, mnogo stariji, učuti na dan ili dva, a onda napušta dom. Ti ljudi izlaze na ulicu i koračaju pravo iz grada Omelasa, kroz njegovu velelepnu kapiju. Oni nastavljaju da hodaju preko obrađenih polja koja okružuju Omelas. Svako od njih ide sam, mladić ili devojka, muškarac ili žena. Noć pada; putnik mora proći ulicama naselja, između kuća žuto osvetljenih prozora, dok ne izađe u tamu polja. Svako za sebe, oni idu prema zapadu ili severu, prema planinama. Nastavljaju. Napuštaju Omelas, koračaju napred kroz tamu i ne vraćaju se više. Mesto na koje idu još je teže zamisliti, za većinu nas, od grada sreće. Uopšte nisam u stanju da ga opišem. Moguće je da ono i ne postoji. Ali oni izgleda znaju kuda idu, oni što odlaze iz Omelasa.

1975 (1973).

Ursula K. Le Guin (1929–2018), „The Ones Who Walk Away from Omelas“, *New Dimensions*, volume 3, ed. Robert Silverberg, 1973; priča je prvi put objavljena bez uvodnog dela, kao što se često pojavljuje i u raznim antologijama; prva kompletna verzija objavljena je u zbirci priča *The Wind's Twelve Quarters*, Harper & Row, 1975; Ursula K. Le Guin, *Dvanaest četvrti vetra*, preveo Zoran Jakšić, Polaris, Beograd, 1993.

Ovaj prevod je novi pokušaj (AG, 2020), ali u njemu sam se slobodno oslanjao na razna rešenja iz prevoda Zorana Jakšića.

Pogovor

Ursula Kroeber Le Guin (1929–2018), oko 1955.

Od objavljivanja priče „Oni što odlaze iz Omelasa“ 1973, nijedna priča koju sam napisala nije bila tako često štampana ili mi donela toliko pisama. Čitaoci me pitaju šta priča znači ili gde to idu oni koji odlaze. Ili mi govore šta bi oni koji odlaze trebalo da urade umesto što odlaze. Neki su ogorčeni, ljuti, zato što su uslovi od kojih zavisi sreća svih iz Omelasa tako okrutni i proizvoljni. Zašto ih ljudi iz Omelasa prihvataju? Zašto ne izbave dete zatočeno u podrumu?

Odgovor na to pitanje nalazi se u priči: zato što blagostanje svih zavisi od patnje deteta. Onog trenutka kada se dete oslobodi, svi ostali će početi da pate isto onoliko beznadežno kao i to dete. Tako stoje stvari u toj priči. Možete igrati neku igru – šah, fudbal, parabole – ako sledite pravila. Igre i priče su imitacije života, načini na koje se poigramo sa životom, ponekad i načini na koje se učimo životu. Neka pravila mogu biti i okrutna i proizvoljna. Ali ako hoćete da igrate igru ili da živite život, morate ih slediti.

Na većinu pitanja koja dobijam o „Omelasu“, međutim, ne mogu da odgovorim. Ona počivaju na pretpostavci je sama priča odgovor na neko pitanje i čitaoci onda žele da im to objasnim. Ali ta priča nije odgovor. Ona je pitanje.

Nisam izmislila to pitanje. Da, izmislila sam poseban način na koji sam ga postavila. Ali otkrila sam ga da su ga već postavila dva pisca koja sam čitala ranije u životu. To pitanje mi je potonulo duboko u misli i onda konačno opet izronilo u obliku priče.

U romanu Fjodora Dostojevskog *Braća Karamazovi*, Ivan Karamazov pripoveda svom bratu priču o jednoj maloj devojčici, koju njena majka užasno zlostavlja, tako što je drži pod ključem u prljavom nužniku i tamo je tuče, dok se ova „u pomrčini i zimi, bije svojom sićušnom šaćicom u izmučene grudi“. Ivan kaže:

„Kaži mi sam, iskreno, pozivam te, odgovaraj: zamisli da sam podižeš zgradu sudbe čovečanske, s namerom da na kraju usrećiš ljude, da im najzad daš i mir i spokojstvo, ali da zato moraš neminovno do smrti izmučiti samo jedno jedino majušno stvorenje, baš ono detence što je udaralo sebe šaćicom u grudi, i da na neosvećenim suzicama njegovim zasnuješ tu zgradu – bi li pristao da pod tim uslovima budeš arhitekt, kaži, ali ne laži!“

„Ne, ne bih pristao“, tiho progovori Aljoša.

„I možeš li dopustiti ideju da ljudi za koje ti gradiš pristanu da prime svoju sreću zasnovanu na nevinoj krvi malog izmučenog deteta, i kad je prime, da ostanu zauvek srećni?“

„Ne, ne mogu je dopustiti“, progovori Aljoša...¹

Braću Karamazove sam prvi put čitala sa sedamnaest ili osamnaest godina. Deset ili petnaest godina kasnije, dok sam čitala predavanje američkog filozofa Viliijama Džejmsa, „Moralni filozof i moralni život“, naišla sam na ovaj pasus:

„...ako bi nam se ponudila hipoteza o svetu koji nadilazi utopije gospode Furijea, Belamija i Morisa, po kojoj bi milioni ljudi bili trajno srećni pod jednim prostim uslovom, da jedna izgubljena duša mora voditi život samotnog mučeništva, na najudaljenijoj ivici stvari, šta bi nas drugo moglo smesta obuzeti, iako bi se u nama pojavio poriv da zgrabimo sreću koja nam se tako nudi, osim jasnog i snažnog osećanja koliko bi gnusno bilo uživanje u takvoj sreći kada bi se svesno prihvatila kao plod takve pogodbe?“

¹ Fjodor Dostojevski, *Braća Karamazovi* (1880), I deo, poglavlje IV, „Pobuna“; preveo Jovan Maksimović.

Roman Dostojevskog objavljen je 1880; Džejms je svoje predavanje održao 1891. Roman je preveden na engleski tek 1912. Moguće je da ga je Džejms čitao na nemačkom ili francuskom ili da je pročitao neki osvrt na taj odlomak, ali meni se čini verovatnijim da su se i on i Dostojevski, svako na svoj način, uhvatili u koštac s istim bezvremenim moralnim problemima. Obojica su bili hrišćani. Obojica su se bavili planom da se celo čovečanstvo učini srećnim pod samo „jednim prostim uslovom“, apsolutne bede neke nevažne osobe. Dostojevski je pitanje izrazio u suštinski religioznim okvirima, Džejms u filozofskim.

Ivan pita Aljošu – i nas – „Da li bi pristao na takav plan, da li bi prihvatio sreću pod takvim uslovom?“ Aljoša odgovara: „Ne.“ Džejms smatra da bi nas specifična moralna emocija ili reakcija trenutno i neminovno navela na isti odgovor.

Intenzitet pitanja je kod Dostojevskog oštrij, ali odgovor je jasan kao i onaj izražen smirenim Džejmsovim jezikom.

Moja priča predočava isti „plan“, sa istim uslovom, i čak još direktnije uvlači čitaoca u razmatranje tog pitanja, ali ga postavlja tako da ne nudi bilo kakav odgovor na njega. Sve što vidimo je da i pored toga što tako mnogo ljudi može steći tako mnogo toga po relativno niskoj ceni, neki ljudi iz Omelasa – ali samo neki – odbijaju tu pogodbu i okreću leđa gradu sreće.

Kada pričamo o „značenju“ priče, moramo dobro paziti da ga ne umanjimo, ne osiromašimo. Neka priča može da različitim ljudima govori različite stvari. Ona ne mora imati konačno značenje.

Čitalac može pronaći i značenje koje pisac nije imao na umu, niti ga je mogao zamisliti, ali koje opet može odmah prepoznati kao važno.

Takav šok otkrivenja i prepoznavanja imala sam kada sam pročitala pismo koje mi je pre nekoliko godina poslao jedan mlađi čitalac, u kojem je napisao:

„Dobro, taj grad sreće, svi mi živimo u njemu, a ljudi gledaju svoja posla savršeno svesni deteta zatočenog u podrumu.“

Ponekad sam odbijala da verujem da se nalazimo u tom gradu sreće i mislila da smo svi mi oni koji su otišli iz njega. Sve dok nisam pročitala vest o čoveku koji je za mesec dana bio 103 puta mučen davljenjem vodom. Onda sam pomislila da smo svi zatočeni u podrumu. Suviše zaglupljeni da bismo shvatili kakav bismo život mogli imati izvan zidina koje nas okružuju.

To nije „ispravno tumačenje“. To je samo jedno čitanje priče – na bolan, duboko odgovoran način. Prema tom shvatanju, mi nismo utopijski planeri iz romana Dostojevskog, kao što nismo ni slobodni, misleći umovi iz Džejmsove propozicije. Omelas već postoji: nema potrebe da se on gradi ili izabere. Već živimo u njemu – u tesnoj, smrdljivoj, mračnoj tamnici za koju smo dopustili da je naše neznanje i mržnja izgrade za nas i drže u njoj, usred ovog velelepnog, divnog grada života...

UKL, 2016.

„Afterword“, 2016; *The Ones Who Walk Away from Omelas: a Story*, Harper Perennial, 2017; preveo AG, 2020.

Izlazak: jedno viđenje

Ursula reče da svako može da se nadoveže sa svojim viđenjem. Evo jednog.

Naša kultura još nije pronašla reči kojima bi svakom svom čedu pokazala da je svesna čemu duguje svoje svakodnevno postojanje. Kada bi bila u stanju da se suoči sa sopstvenim pretpostavkama i da iz toga izvuče nedvosmislene zaključke – i tako raskine sa samom sobom – te reči ne bismo i dalje tražili: neki mit, metaforu, tabu. To više ne bi bila ova kultura već neka druga.

Ipak, subjektivna svest, anonimna ili „autorska“, oduvek je krčila prostor za kritiku zatečenog stanja, što je znalo da naiđe na odjek u zajednici, da se pretoči u njenu baštinu. Odatle razni motivi, kao što je motiv žrtvenog jagnjeta, od kojeg ovde polazi i Le Gvin; ili Moloh, nezasiti duh ur-grad, koji proždire decu koju mu njegovi žitelji redovno prinose na žrtvu. Neke druge aspekte ljudskih iskušenja pokrivaju i motiv Fausta (cena moći) ili, s nešto slabijom cirkulacijom, motiv Mletačkog trgovca (s njegovom „funtom mesa“; monetarni odnosi, opšta ekonomska ucena); naravno, sve te priče imaju i druge slojeve i ne mogu se svesti na svoje središnje motive.

Ali još nemamo neki svakodnevni idiom, neki jasan kulturni tabu, neku priču, koja bi nam govorila sledeće: ne koristi ništa zagađeno ekonomskom učenom, nečijim iznuđenim radom, nečijom *degradacijom*; ako do daljeg nema druge (u takvom si miljeu zatečen, to ti je polazna tačka), ne traži opravdanja za to; ili, ako je cena nečija patnja ili nepopravljiva direktna i indirektna šteta, onda ništa, ma kakve pogodnosti to donosilo, ma koliko to bilo tehnički izvodljivo.

To ne ide tako: nismo te sreće, nismo već slobodni, da bismo prosto izabrali neki drugi put; suviše smo zaglibljeni u ovaj, suviše je to u nama, da bi se to stanje moglo prevazići samo na osnovu neke odluke, pri tom, lake kao perce. Ne mogu to sada ni da izrazim, a da ne zvučim moralistički ili puritanski; ali sada samo pokušavam da dočaram tu etičku orijentaciju, njen sadržaj. Živimo u kulturi čija je cena u ljudskom stanju i odnosima previsoka. Ni najskromniju ili najnasušniju stvar iz svog svakodnevnog okruženja – čašu vode, hranu za bebe, grejanje, lift, odeću, krov nad glavom, tek na kraju kompjutere i druge digitalne igračke – ne možemo da dobijemo bez opšteg izrabljivanja i degradacije, bez strahovite i nepovratne štete. Ali najpogubnija posledica toga uvek je ono prvo: degradacija naših bića i odnosa. Previše toga moramo da progutamo, kod sebe i kod drugih, u ovoj trci pacova, zbog jednog tako banalnog plena kao što su „materijalni uslovi“ (uslovi za šta?); nismo uvek i u svemu samo nedužne žrtve: trpimo izrabljivanje, odričemo se sopstvenog života i zato očekujemo da i drugi to odricanje podnose kao i mi, stoički. Nastavljamo da povremeno, u uvek nezadovoljavajućim uslovima, grizemo ruku koja nas hrani (štrajkovi, protesti, uopšte, sve naše zatvorske pobune, u kojima zatvor nosimo svuda sa sobom), ali nemamo mnogo strpljenja za „kuknjavu“ između nas ili za one koji za sebe, tako nam se čini, traže nešto posebno. Sve to nas prosto mora izvitoperiti iz korena. (Da li su nekome sada potrebne dodatne ilustracije?) Mentalitet ili biće koje tako nastaje jeste ona instanca koja stalno traži opravdanja i za onu vidljiviju, spoljašnju štetu, kojoj nastavlja da doprinosi, sračunato ili pasivno uključena u taj proces.

To je naš svet: radni i energetske zahtevi ovog tipa kulture odavno su probili sve pragove do kojih je taj svet još mogao biti ljudski. Sada je to svet institucija, mehanizama, procedura, proizvodnih pogona, službi, tehnologija; naši slavni „društveni odnosi“ u stvari nisu *ljudski odnosi*: to su odnosi između interesa i funkcija (uloga, specijalizacija, profesija). Beskrajno smo daleko

od propozicije iz jednog starog situacionističkog (zapravo letrističkog) teksta: „Ljudski odnosi se moraju zasnivati na strastima“ – ali ne i od njenog nastavka: „U suprotnom, Teror.“¹ Ljudsko jezgro, naravno, još opstaje, ali ko još, samo na osnovu toga, može da kaže kako će sve to jednog dana izaći na dobro?

To stanje se ne može promeniti u korist ljudskog faktora nikakvim sredstvima *unutar* tog sklopa. Kulture se ne menjaju na izborima ili revolucionarnim pučevima, kroz smenu vlasti, koja bi donela neku drugačiju upravu. To je i dalje isti *odnos*. Sve predstave o životu mogu ostati iste – iznad svega, opsednutost proizvodnjom, uopšte, materijalnim uslovima – a stari je i san koji uvek stoji iza takvih očekivanja: onaj o nekoj „dobroj vlasti“, o „pravednom i mudrom kralju“... Može se samo *izaći* iz svega toga.

To je možda i glavni motiv ove priče, drevan isto koliko i motiv žrtvenog jagnjeta: Izlazak. Ali odmah sledi još jedan važan detalj: to je individualna, *lična*, a ne kolektivna odluka. Možemo nešto odlučiti samo za sebe. Nema nikakve partije, pokreta, agencije, Mojsija ili Lenjina koji rade na organizovanom izlasku iz ove kulture, iz tog džinovskog etičkog debakla. Ali posledice opet mogu biti šire. Jedan po jedan, svako za sebe ili ponegde ruku pod ruku, ljudi polako i uporno *odlaze*. To nije ista situacija kao i pre prve takve lične odluke.

Za razliku od priče, u našoj stvarnosti, šta znači *odlazak* ili *izlazak*?

Mi nemamo gde da odemo – niti je stvar u tome. Ne treba mi da izađemo ili odemo bilo gde nego *ova kultura treba da izađe iz nas*. Treba odbaciti te predstave, ideje, očekivanja, to ponašanje. Oduvek je bila stvar u tome, a ne u nekom doslovnom odlasku u šume, planine, pustare, na druge planete, u izolovane zajednice.

Ursula Le Gvin sve to sigurno nije osmislila unapred; ti motivi nisu teze koje je planski nanižala, da bi ih onda izrazila okolišno, „poetski“, umesto direktno. Samo je sledila svoju intuiciju, nit same priče, koja je nije izneverila. Pošla je – i tu joj treba verovati – od reči Salem pročitane unazad i mutnih odjeka nekih davno upijenih ideja i došla do celine u kojoj sve rečeno – i namerno ili nenamerno nedorečeno – ima svoje mesto. Ovo drugo omogućava i nama da se uključimo, da se nadovežemo sa sopstvenim naglascima i tumačenjima, što je ishod koji, kao što vidimo iz *Pogovora*, priželjkuje i autorka. Sve to se ne može naknadno objasniti ili ne sasvim. U tome se i sastoji čudo pripovedanja, onda kada donosi pravu *priču*, nešto što na neki kritičan način dotiče ljudsko iskustvo, po čemu se i razlikuje od puke dosetke ili izmišljotine.

Priča Ursule Le Gvin je praktično jedina takva u novijoj književnosti; ona nam donosi i podsećanje na neka ranija razmatranja istog pitanja (Dostojevski, Vilijam Džejms), ali koja su kod tih autora ili izneta u bujici drugih ili se javljaju skoro na marginama, tako da je za njihovo uočavanje trebalo imati zaista pronicljivo oko ili mnogo čitalačke sreće – ili je to pitanje već trebalo nositi u sebi, na vrh jezika, da bi se takva mesta prepoznala kod drugih.

Na prvi pogled, sama forma fikcije deluje suviše uvijeno, okolišno, rasplinuto; ali Ursuli opet uspeva da nas na taj način, u svega par poteza, namami u suočavanje koje inače na svaki način izbegavamo. Kao takva, ova priča predstavlja i snažnu podršku onima koji su na isti uslov upozoravali direktnije i iz drugih pravaca (Elil, Mamford, Ilić, Kamat, Zerzan, ali i Adorno, Benjamin, itd.).

Opet, književni pristup ima svoj meki trbuh: čitalačke reakcije često se svode na patetično saosećanje sa sudbinom „zatočenog deteta“, na simbolično posipanje pepelom, bez posledica – iako primarna nije slika „deteta“, koja sigurno nije tu slučajno ili nepotrebno, već prizor totalne ljudske degradacije, kao cene omelaskog blagostanja. Dete koje vidimo *nije upregnuto u rad*, ono ne radi ništa, samo je totalno *degradirano*; to je samo prikazano, do najmučnijih detalja, rečeno

¹ *Letristička internacionala*, br. 2, „Manifest“, 1953. Videti buklet *Veliki Potlač*.

je da je to glavni uslov, uspostavljena je direktna i neumoljiva veza, ali ništa nije objašnjeno. I to je ono što počinje da nas kopka. Da je to bilo samo malo dorečenije taj efekat bi potpuno izostao. To bi već bila pridika, a ne priča, dakle čudo.

Nedvosmislen zaključak kao da izmiče i samoj autorki, iako ostaje da lebdi dovoljno jasno iznad svega što je tu rečeno, samo, čini nam se, makar u prvi mah, nepotrebno uvijeno – sve dok ne shvatimo da svako ima svoj način na koji diše, misli, izražava se, dočarava sebi i drugima nešto, i poziva druge na refleksiju i dijalog.

U tom smislu, priča je i mali trijumf slobodne misli, odnosno slobodne forme: Ursula s lakoćom kombinuje prozu i esej, razvija svoj uvid, ne mareći za stroga formalna pravila, a da pri tom ne gubi na oštrini ili u samoj draži pripovedanja (izlaganje počinje kao lična ispovest i nastavlja se kao priča, bez previše formalnog razdvajanja na „uvod“ i „priču“). Meni, koji više cenim njenu orijentaciju i stavove nego što zaista volim njenu prozu – snažan, ali prezasićen izraz, s previše opisa, sa izuzetkom nekih hipnotičkih naslova, koji me mame još od detinjstva (*Leva ruka tame*, *Svet se kaže šuma*, *Ribar unutrašnjeg mora*) – to je bilo i njeno najubedljivije delo, makar među onima kojih sam se ranije doticao. Sada sam već zreo da kroz sve to prođem opet.

AG, 2020, 2023.

Na ovu priču direktno se nadovezuje Ursulina kratka priča „Dan uoči revolucije“ (*The Day Before the Revolution*, 1974; „Ovo je priča je o jednoj od onih koji su napustili Omelas“), posvećena anarhisti Polu Gudmanu, koju smo 2013. priredili i za Anarhističku biblioteku:

<https://anarhisticka-biblioteka.net/library/ursula-k-le-guin-dan-uoci-revolucije>

Videti i njen čuveni „anarhistički“ roman, *Čovek praznih šaka* (*The Dispossessed: An Ambiguous Utopia*, 1974):

<https://anarhisticka-biblioteka.net/library/ursula-k-le-guin-covek-praznih-saka>.

Povezani tekst, sa sličnim komentarima:

Theodor Adorno, *Metafizika: pojam i problemi*, *Petnaesto predavanje* (20. VII 1965)

„... Ako bismo, svi mi koji sada sedimo ovde, u svakom trenutku bili svesni šta se dešava, kakvim spregama dugujemo svoje postojanje i na koje se sve načine naše postojanje *prepliće sa zlom*, čak i ako nismo uradili ništa loše... ako bismo svega toga bili svesni u svakom trenutku, onda zapravo ne bismo ni mogli da živimo; na neki način smo saterani u zaborav, koji je i sam oblik krivice, a time što nismo u svakom trenutku svesni onoga što pretilo i što se dešava, pomažemo tome; premalo se opiremo, i to se onda može ponoviti i obnoviti u bilo kom trenutku“, itd.

<https://anarhisticka-biblioteka.net/library/theodor-adorno-metafizika-pojam-i-problemi>

Ursula K. Le Gvin
ONI ŠTO ODLAZE IZ
OMELASA

Buklet anarhije/ blok 45, 24 str., 13,5 x 20 cm; na koricama, Ursula u Marseju, oko 1953.

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Ursula K. Le Guin
Oni što odlaze iz Omelasa
Varijacija na temu Vilijama Džejmisa
1973, 1975.

„The Ones Who Walk Away from Omelas“, *New Dimensions*, volume 3, ed. Robert Silverberg,
1973; sa uvodom, zbirka priča *The Wind's Twelve Quarters*, Harper & Row, 1975.
Preveo i priredio: AG, 2020 (2023), uz konsultacije s ranijim prevodom Zorana Jakšića (*Dvanaest
četvrti vetra*, Polaris, Beograd, 1993).
anarhija-blok45.net

anarhisticka-biblioteka.net